

Gemengde gevoelens

In deze slotbeschouwing maken we een balans op en gaan we nog kort nader in op enige kwesties die aan de orde zijn in discussies over gemeenteopbouw en diaconaat. Allereerst hernemen wij de vragen die we in de inleiding stelden.

Gemeenteopbouw en diaconaat?

De eerste vraag die opkomt bij het lezen van de verschillende bijdragen is of gemeenteopbouw überhaupt nog een rol speelt. De bijdragen in dit nummer werpen ons terug op een vraag die niet was meegegeven bij de opzet van dit nummer. Stilzwijgend gingen we er vanuit dat gemeenteopbouw-benaderingen en -modellen een rol spelen binnen de kerken. Nu is dat zeker nog steeds het geval, maar de opbrengst van dit themanummer is tenminste ook dat er indicaties zijn dat inzichten uit de wereld van de Nederlandse gemeenteopbouw hun weg niet meer lijken te vinden naar de kerkelijke praxis. Per traditie ziet dat plaatje er overigens anders uit. We lopen deze kort langs.

De katholieke bijdragen leren ons dat er sprake lijkt te zijn van een min of meer exclusieve oriëntatie op eigen stukken bij de reorganisatie van Aartsbisdom Utrecht. De publicaties van Van Kessel en Weverbergh zien we niet meer in beeld komen. Nu zijn ze ook al meer dan twintig jaar oud en het is veelzeggend dat Jan Maasen niet met recentere gemeenteopbouw-

benaderingen uit de rooms-katholieke wereld komt. Is deze stroom dan opgedroogd? En als dat zo is, waarom dan? Omdat de kerk toch niet luistert naar haar praktisch theologen?

In de protestantse wereld heeft vooral Jan Hendriks flinke sporen getrokken met zijn drie boeken over de gastvrije gemeente. Ook binnen de Rooms-Katholieke Kerk was er overigens veel weerklank voor zijn werk (bijv. Hendriks 2009). Zijn denken heeft talloze lokale kerken gestimuleerd om de blik naar buiten te richten. In hoeverre dat ook diaconaal werd ingevuld, is niet onderzocht, maar we mogen er wel van uitgaan dat de oproep om 'van buiten naar binnen' te leren denken en handelen zich ook diaconaal vertaald heeft.

Hendriks' invloed is dus onmiskenbaar, maar het is toch niet het hele verhaal. We zien in de protestantse casus International Christian Fellowship dat men zich vooral oriënteert op de Angelsaksische wereld. De Ploegers en ook Hendriks zijn er feitelijk onbekend. Dat is geen incident. Binnen een groeiend segment van de kerk en vooral in recent gestichte kerken zijn modellen en benaderingen van Nederlandse

bodem niet (meer) in beeld. Niet alleen binnen de evangelische wereld, maar ook in orthodox-protestantse kringen is er een oriëntatie op Engelstalige publicaties, veelal geschreven door mensen uit de praktijk en met soms een pragmatische inslag: werkt het? Enige voorbeelden zijn te vinden in het vorige nummer van *Handelingen* (Stoppels 2013).

Evangelisch diaconaat lijkt zich sterk te kenmerken door spontaneïteit. In deze kringen heerst soms nog een anti-intellectualistisch geest, waardoor bewuste reflectie op de eigen praxis niet echt op gang komt. Wim Althuis en Joop Brongers stellen in hun overzicht van 'evangelisch diaconaat' onder andere dit: 'Een van de belangrijkste problemen van kerken in Nederland is dat de cultuur en de structuur van de meeste kerken er niet op gericht is om de beweging van binnen naar buiten te faciliteren' (2011, 231). Een dergelijke structurering zou de taak van gemeenteopbouw kunnen zijn, maar in de praktijk blijkt dit dus niet of nauwelijks te gebeuren. Tegelijk zien we juist in evangelische en evangelisch-protestantse kringen zeer vernieuwende zoektochten naar kerk-zijn waar de diaconale dimensie nadrukkelijk in beeld is (bijvoorbeeld Vrooland 2012 en Wolsheimer 2012). Indicatief is hier onder andere de beweging waarin christenen bewust gaan wonen en leven in achterstandswijken om daar gemeenschap te stichten en dienstbaar te zijn aan het leven in de wijk (Stoppels 2013).

Al met al lijkt er sprake te zijn van functieverlies van de Nederlandstalige academische gemeenteopbouw. Op de universiteiten is deze sterk te-

rug gebracht en in de kerkelijke praktijk en het beleid is ze maar voor een deel terug te vinden. Veel practici wenden zich tot Engelstalige bronnen of vinden zelf via *trial and error* het wiel uit. Wat hier vermoedelijk een rol speelt, is de ontdekking dat plan- en modelmatig handelen haar grenzen heeft. Maakbaar is de gemeente allerm minst, zo leert de ervaring. Is het geloof in meer theoretische bijdragen en modellen mede daarom tanende? Zijn ze soms te weinig *down to earth*? En is het daarom dat practici hun kerkopbouwkundige heil nogal eens zoeken bij wat andere practici schrijven?

Het zijn vragen waarop we het antwoord niet precies weten. Wel is duidelijk dat het uiteengroeien van theorie en praktijk niet zonder gevaar is. Zo is er het risico dat leerervaringen die opgedaan en bereflecteerd zijn niet of onvoldoende benut worden in de alledaagse praktijk van kerk-zijn en dat de doordenking van de praktijk onvoldoende verbonden wordt met principiële visies op kerk-zijn en diaconaat. Zoals De Roest stelt:

'Essentiell für die Entwicklung jeder Glaubensgemeinschaft ist gerade diese Wechselwirkung zwischen Kontext und christlicher Tradition, zwischen den Herausforderungen des Wohnortes und der breiten Kultur einerseits und der Inspiration aus der Vergangenheit andererseits. Eine christliche Gemeinschaft hält sich immer auf dem Schnittpunkt dieser beide Einflüsse auf' (De Roest 2011, 244/245). ▷

Diaconaat in theorieën van gemeenteopbouw

Een belangrijke vraag voor gemeenteopbouw is welke plaats diaconaat inneemt in de visie(s) op de kerk. Er is de visie dat diaconaat wel behoort tot de kerk, maar niet tot de wezenlijke kenmerken daarvan. Diaconaat is dan een consequentie van het geloof. Er is ook de opvatting dat diaconaat wel constitutief is voor kerk-zijn. In de inleiding verwezen wij in dat opzicht naar de discussies over de kenmerken van de kerk (*notae ecclesiae*). In het tweede geval zal diaconaat een belangrijker plaats krijgen in de gemeenteopbouw-modellen dan in de eerste.

Wij kunnen op grond van de bijdragen constateren dat veel hedendaagse theorieën van gemeenteopbouw relatief ‘diaconaat-arm’ zijn en diaconaat niet van meet af aan in het denken een centrale plaats krijgt. Dat geldt ook voor het onderscheid dat in veel gemeenteopbouw-modellen wordt gemaakt tussen drie relaties die voor de gemeente van Christus constitutief zouden zijn: de relatie met God, de onderlinge gemeenschap en de dienst aan de samenleving. Doorgaans worden ze ook in deze volgorde gepresenteerd. Onwillekeurig kan die volgorde ook ergens een rangorde worden. De dienst aan de samenleving is vaak een sluitpost. We zien dat ook in het reorganisatieproces binnen het aartsbisdom Utrecht: het verlangen naar de dienst aan de samenleving lijkt niet een fundamenteel vertrekpunt te zijn voor de reorganisatie. Men hoopt dat de reorganisatie een stimulans zal zijn voor een (diaconaal-)missionaire toewending van de lokale geloofsge-

meenschappen naar de samenleving, maar het veranderingsproces lijkt niet echt gestempeld te zijn door diaconaal-missionaire motieven.

We realiseren ons dat veranderingen op papier niet onmiddellijk hun sporen trekken in de werkelijkheid. Toch zou het geloofsge-meenschappen mogelijk ten goede komen als we de volgorde van de drie relaties iets veranderen en de dienst aan de samenleving als tweede noemen. We komen daarmee terug bij Hendriks en de Ploegers. De Ploegers sloegen twee piketpaaltjes voor het functioneren van de gemeente van Christus: *leitourgia* en *diakonia*. Hendriks doet iets soortgelijks als hij schrijft:

‘Als we samenkomen voor de ontmoeting met

God en voor de dienst aan mens en samenleving, dán ontstaat gemeenschap in de zin

van Koinonia ...’ (2008, 57). De gemeente van Christus wordt daarmee gekwalificeerd vanuit ‘externe’ betrekkingen. Nogmaals, papier lost weinig op, maar toch zou een andere volgorde van de drie relaties kunnen bijdragen aan de ‘diaconalisering’ van gemeente en parochie. De visie op kerk-zijn en in dit geval ook uitdrukkelijk op het diaconaat is daarom van groot belang, juist ook met het oog op de praktijk.

Visie op diaconaat

De visie die men op diaconaat heeft, is ook van belang voor de scopus van gemeenteopbouw-modellen. De vraag of diaconaat meer omvat of in ieder geval zou moeten omvatten dan directe hulp en ondersteuning is van grote invloed op de aanpak die op lokaal niveau gehanteerd wordt en op de vraag of men de lokale kerk met

bovenlokale niveaus van de kerk wil verbinden. Dat is geen vanzelfsprekende zaak. Terecht constateert de historicus James Kennedy in zijn beschouwingen over ‘kerk en wereld in de twintigste eeuw’ dat na de kerk in dienst van de nationale gemeenschap (1900-1950), de ‘kerk in dienst van de wereldgemeenschap’ (1950-1985) nu de nadruk ligt op de dienst van de kerk in dienst van de lokale gemeenschap (1985 tot heden) (Kennedy 2010, 73-98). Dat betreft niet alleen het punt of men aandacht heeft voor noden ook buiten de eigen burgerlijke gemeente. Deze is er in veel gevallen bijvoorbeeld in de vorm van projecten in het Zuiden of in Oost-Europa. Het gaat ook om het punt dat men

inziet dat om ook maar enigszins problemen als armoede, migratie, milieuvriendelijkheid aan te

kunnen pakken de lokale inzet met een bovenlokale aanpak verbonden moet worden.

In het diaconaat gaat het, zoals in de inleiding aangegeven, om het bestrijden van maatschappelijke en sociale noden door en vanuit kerken en door het evangelie geïnspireerde groepen. Diaconaat moet beoordeeld worden aan de hand van de vraag of het binnen de mogelijkheden die het heeft daaraan bijdraagt. Vaak denkt men bij diaconaat aan hulpverlening en dat vormt ook om het zo te zeggen de oervorm van het diaconale handelen: iemand heeft honger en daarom krijgt hij te eten. Er is echter gezien in dat licht een breed scala aan handelingsmogelijkheden die op enigerlei wijze hieraan kan bijdragen.

Om op de honger door te gaan, de vraag dient immers gesteld te worden na het lenigen

van de directe nood: was dit afdoende of blijft de persoon in een situatie dat hij weer tot honger vervalt? Is dit inderdaad het geval, dan zal nagegaan moeten worden welke factoren dit be-werkstelligen (analyse) en of die te beïnvloeden zijn (veranderingsstrategie). Dit laatste kan op individueel niveau plaatsvinden, bijvoorbeeld zorgen dat iemand door scholing meer kans maakt op een betaalde baan of in een andere context: een stuk grond krijgt om in het levensonderhoud te kunnen voorzien. Om dat weer mogelijk te maken zijn vaak ook weer veranderingen in politiek en samenleving nodig. Kerken zullen dan aan pleitbezorging voor mensen in nood doen of deze zodanig ondersteunen

dat zij voor hun belangen kunnen opkomen. Er zal actie gevoerd moeten worden om pressie uit te

oefenen en aan bewustwording gewerkt moeten worden binnen de kerken en daarbuiten om draagvlak voor die veranderingen te verkrijgen.

Deze korte aanduidingen, die zich verder laten aanvullen, maken duidelijk dat diaconaat meer omvat dan hulpverlening. De vraag is: wat betekent dit voor gemeenteopbouw? Duidelijk zal zijn dat de lokale geloofsgemeenschap nodig is, zowel om mensen te kunnen bereiken als om bewustwording te kunnen bewerkstelligen. Toch is dat nog onvoldoende. Immers, analyse vergt deskundigheid die georganiseerd moet worden, pleitbezorging bij de landelijke overheid wint aan kracht als deze breed gedragen wordt en lokale kerken hebben behoeften aan inhoudelijke input en methodische handreikingen. Door netwerkvorming die vanuit bovenlokale kerkelijke organen opgezet en in stand

gehouden wordt, kan de uitwisseling van ervaringen en kennis ondersteund worden. Bovendien werkt het bemoedigend om te weten dat je er niet alleen voorstaat, maar met vele anderen betrokken bent bij een specifieke problematiek. De ervaringen opgedaan in de kerkelijke anti-armoedebeweging en het vluchtelingenwerk, die beide langs de lijnen van netwerkvorming opereren, bevestigen dit.

Met dit alles is gezegd dat een 'congregationalistische' aanpak en gemeenteopbouw-theorieën die zich alleen op de lokale kerk richten, tekortschieten als men ze legt langs de meetlat van het doel van diaconaat: het bestrijden van maatschappelijke en materiële noden. Praktijken en

theorieën van gemeenteopbouw zullen ingebed moeten zijn in een visie en praktijk van

kerkopbouw, waarbij lokale kerken onderling op elkaar betrokken worden en in wisselwerking staan met bovenlokale, in sommige gevallen zelfs internationale, vormen van kerk-zijn. Dit punt, zo maken de artikelen duidelijk, is onderbelicht. We zouden eigenlijk moeten spreken over kerk- en gemeenteopbouw!

We noemen nog enige vragen die meer fundamentele aandacht vergen.

Missionair diaconaat?

De verhouding tussen missionaire activiteiten, ook in de zin van evangelisatie, en diaconaat is een duidelijk aandachtspunt in het denken over gemeente-zijn. We zijn namelijk momenteel getuige – in ieder geval binnen de protestantse traditie – van een grote missionaire interesse.

Deze wordt ingegeven door praktische overwegingen: de *mainstream* kerken verliezen veel leden en zelfs het voortbestaan van lokale kerken staat op het spel.

Maar er spelen meer factoren. Naast de diaconale presentie in de samenleving is er vaak ook het verlangen dat niet-gelovigen Jezus Christus leren kennen en hun leven op hem gaan afstemmen. In zowel de protestantse als de evangelisch-charismatische bijdragen kwamen we dat verlangen tegen. Binnen de International Christian Fellowship bijvoorbeeld lijken diaconaat en evangelisatie tamelijk ontspannen naast (of in?) elkaar te bestaan. Lange tijd was er met name in de *mainline* van het protestan-

Naast diaconale presentie is er ook het verlangen dat niet-gelovigen hun leven op Jezus Christus afstemmen

tisme op dit punt een grote terughoudendheid. Men koos voor onbaatzuchtige dienst aan mensen, zonder daarbij het eigen verhaal direct in te willen brengen. Diaconaat mag niet als instrument gebruikt worden om mensen te winnen voor de kerk. De dienst aan mensen in nood staat voorop. Maar op dit punt is dus duidelijk wat verschoven. Illustratief zijn hier de overeenkomsten én de verschillen tussen Urban Mission en Urban Expression. We noemden de twee al in de protestantse bijdrage. Beide kiezen voor een presentieachtige aanpak, maar bij de laatste vloeien getuigenis en dienst uiteindelijk altijd weer samen. Oeds Blok kan zelfs spreken van 'de dwaling van het scheiden van evangelisatie en sociale betrokkenheid' (2010, 23). Zijn *comprehensive approach* impliceert nadrukkelijk ook de uitnodiging aan mensen om hun leven over de andere boeg van Jezus Christus te gaan leven.

Wat hier uiteraard speelt, is de soteriologie. De heilsleer bepaalt fundamenteel de plaats die wordt toegekend aan 'beking' in de missionaire praxis. Hoe belangrijk is de persoon van Jezus Christus voor elk mens, ook aan gene zijde van de dood (Noort e.a. 2008, 215-234)? Toch zien we dat in discussies op dit punt – ze kunnen gemakkelijk verhit raken! – de diepere laag van de soteriologie niet altijd wordt bereikt. Het is hier niet de plek om die discussie wel tot op de soteriologische bodem te voeren, maar we kunnen niet om dit gesprek heen. Een van de vragen daarbij is of de uitnodiging aan mensen om hun leven bewust te gaan verbinden met Jezus Christus, gezien kan worden als waarachtige dienst aan individuele levens en samenlevingen.

Hier liggen ook onverwachte en boeiende verbanden met nieuwe opvattingen aangaande de diaken: de diaken als ambassadeur, als *go-between*, als gemandateerde. De filoloog John Collins deed onderzoek naar de betekenis van het Griekse woord *diakonia* en kwam tot de conclusie dat de in de kerk gangbare interpretatie – diaconie als onbaatzuchtige (sociale) dienstverlening – niet houdbaar is. Hij stelt dat *diakonia* een *floating* begrip is dat pas in een specifieke context zijn betekenis krijgt. Maar wel is telkens de grondtoon van *in-between* te horen. De diaken is de mens met een missie, een zendeling in opdracht van een hoger geplaatste. Illustratief is hier het optreden van Stefanus en Filippus, twee van de zeven nieuwe 'diakenen' uit Handelingen 6. We zien ze in de volgende hoofdstukken optreden als verkondigers en niet als diakenen in onze zin van het woord. Bart Koet kan in zijn samenvatting van

de zogenaamde Collins-discussie dan ook stellen dat in het Nieuwe Testament *diakonia* sterk verbonden is met verkondiging (Koet 2011, 74). Als dat inderdaad zo is, vraagt dat om een hernieuwde doordenking van de verhouding tussen verkondiging en sociaal handelen.

Verbindingen met andere functies van de kerk

Als we nadenken over de plaats van het diaconaat in de kerk, dan is het goed om naast het diaconaat als werkveld te onderkennen dat diaconaat ook een dimensie behoort te zijn van andere functies van de kerk. Zo zal er ook in pastoraat, leeractiviteiten, de kerk als gemeenschap en in de eredienst aandacht voor diaconaat behoren te zijn zonder daarmee te zeggen dat die functies opgaan in het diaconaat.

Heel fundamenteel is daarbij de verbinding tussen diaconaat en eredienst. Vandaar dat wij er iets meer over zeggen. In die verbinding wordt zichtbaar dat godsdienst en mensendienst bij elkaar horen, zoals recentelijk de rooms-katholieke Meeuws (2011, 322) en de protestantse Van Well (2009, 258) nog eens beklemtoond hebben. Deze verbinding heeft twee kanten. Diaconaat brengt allereerst de maatschappelijke context in de eredienst. De diakenen kunnen daar een centrale rol in spelen. Als de context en haar noden niet structureel aandacht krijgen voor Gods aangezicht in het midden van de gemeente bij de eucharistie, bij de dienst van het offer en bij de voorbede, vervalt gemeenteopbouw tot een uitsluitend interne aangelegenheid. Vervolgens is het van belang dat diaconaat zijn voeding krijgt vanuit de eredienst, waarbij diepere betekenissen en verwij-

zingen die in het diaconale handelen besloten liggen, geëxpliciteerd en geaccentueerd worden. In verschillende kerkelijke tradities wordt die verbinding ook gelegd. Zo bijvoorbeeld heel nadrukkelijk in de Kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland in het benoemen van de roeping van diakenen tot de dienst aan de Tafel en van hun taak bij de formulering van de voorbeden. Aan de zijde van de Rooms-Katholieke Kerk is te wijzen op wat Paus Benedictus XVI in zijn encycliek *Deus caritas* stelt: ‘Deze ‘mystiek’ van het sacrament is sociaal van aard, want in de sacramentele communie word ik verenigd met de Heer, evenals alle andere mensen die de communie ontvangen’ (2006, n. 14).

In die traditionele lijn staat ook het concept van de eucharistische centra zoals dat in de pastorale brief van Mgr. Eijk over de eucharistie wordt genoemd (2011). Het diaconale profiel kreeg evenwel geen aandacht in de beleidsnota van het aartsbisdom Utrecht (zie artikel Henk Meeuws).

Meeuws zelf gaat overigens verder, als hij diaconie als zodanig eredienst noemt. Hij verzet zich daarmee tegen de heersende opvatting dat gewoon-menselijke inzet pas dán waarlijk Gods eer dient en eerst dán echt waardevol is, wanneer deze inzet uitdrukkelijk verbonden wordt met de liturgische eredienst (met name de viering van de eucharistie) (Meeuws 2011, 284–289).

Wie dragen het diaconaat?

In onze inleiding wezen we op de verscheidenheid aan dragers van het diaconaat de eeuwen

door: de lokale geloofsgemeenschappen, de organisaties en instituten en individuele gelovigen. Over wie die dragers zijn en wat hun onderlinge verhouding is, bestaan verschillende inzichten. We kunnen er minstens drie onderscheiden.

Individuele roeping

De eerste visie laat diaconaat primair een roeping en verantwoordelijkheid zijn van de individuele gelovige. Rick Warren, evangelicaal en stichter van een Amerikaanse megakerk, maakt dat duidelijk:

‘Iemand zei eens tegen me: “Ik had zó de mensen uit de gevangenis op mijn hart, dat ik er een bijbelstudie ben gaan geven. Ik vind dat *de gemeente* iets voor deze mensen moet doen!” Ik zei tegen hem: “Als ik het zo hoor, *heeft* de ge-

meente al iets gedaan. Jij bent de gemeente!” De week daarop zei ik tegen de gehele gemeente: “Ik geef jullie allemaal de vrijheid om de gevangenen te bezoeken, de hongerigen te voeden, de armen te kleden en de daklozen een dak boven het hoofd te geven en jullie hoeven het mij niet eens te laten weten. *Doe het gewoon!* Vertegenwoordig de gemeente in Jezus’ naam’ (Warren 2003, 147, 386).

Diaconaat als georganiseerde gemeentelijke activiteit hoort, zo gezien, niet bij de kern van gemeente-zijn. De evangelische beweging legt, in dit spoor, nadruk op individueel missionair-diaconaal handelen en persoonlijke spiritualiteit.

Parakerkelijk diaconaat

Naast persoonlijk diaconaat is er in de tweede plaats parakerkelijk diaconaat. Dit heet ‘vrij diaconaat’ (voor voorbeelden zie Crijns e.a. 2004, 116-203). Gelovigen werken samen op diaconaal vlak, maar zijn als uitvoerders geen verantwoording verschuldigd aan een kerk.

‘Het voornaamste motief daarvoor is dat de kerkelijke organisatie op dat moment geen oog heeft voor de nood van de medemens; of andere aspecten van het geloof van groter belang acht; of de bijbel zo uitlegt dat de scherpe diaconale kantjes er vanaf zijn geëxegetiseerd; of andere belangen heeft gekregen. (...) Bewogen gaan zij aan de slag met en voor de mensen. (...) zonder de ballast van de kerkelijke organisatie. (...) Tegelijk hopen de mensen met inzet dat de kerken hen zullen volgen in hun gang naar en met de armen’ (Van Well 2004, 197).

Parakerkelijke organisaties als Present, HiP en Youth for Christ brengen dit in de praktijk. We kwamen ze al tegen in het protestantse deel van dit nummer. Verrassend is dat de presbyteriale Tim Keller (zie artikel Stoppels en Van Well in dit nummer) daarbij teruggrijpt op de gereformeerde Kuyper met diens onderscheid tussen de kerk als instituut en de kerk als organisme (de kerkleden die in organisaties hun maatschappelijke verantwoordelijkheid gestalte geven). Keller meent dat als kerken zich als kerkelijke gemeenschap op alle niveaus van rechtdoen willen begeven, de inspanningen voor vernieuwing van de samenleving en sociale gerechtigheid ten koste gaan van het werk

van prediking, onderwijs en gemeenteopbouw (Keller 2010, 158v.). Diaconaat is daarom een aangelegenheid voor de eigen leden, individueel én in parakerkelijke organisaties.

Kenmerk van de kerk

Een derde visie is dat diaconaat principieel en structureel kenmerk van de kerk is. Hier ligt het accent niet in de eerste plaats op de individuele gelovige, of een groep gelovigen die zich extern organiseert, maar op de kerk als instituut en de kerkelijke gemeenschap. De gemeente en haar diaconale inzet worden zichtbaar in de structuur van de gemeenschap, die de mogelijkheid biedt in het werk te volharden en het doorgang te laten vinden. Calvijn was een pleitbezorger van deze visie (zie Stoppels en Van Well). Ook Paus Benedictus onderstreepte het belang van een kerkelijke diaconale structuur:

‘De naastenliefde, verankerd in de liefde tot God, is (...) een opdracht aan iedere individuele gelovige, maar ook aan de gezamenlijke kerkelijke gemeenschap, en wel op alle niveaus, van de lokale gemeenschap en de particuliere Kerk tot aan de universele Kerk toe. Ook de Kerk als gemeenschap moet de liefde in praktijk brengen. Daarom heeft de liefde ook behoefte aan organisatie als voorwaarde voor geordend, gemeenschappelijk dienen’ (2006, n. 20).

In de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland wordt onder meer via de parochiële caritas-instellingen en -werkgroepen kerk en samenleving geprobeerd de diaconie in de kerk te verankeren. ▷

Geen óf-óf

De dogmaticus Berkhof meent dat ten aanzien van deze visies geen óf-óf geboden is. Naar zijn mening kunnen we geen van de drie genoemde vormen missen. Diaconaat van de gemeente is gebonden aan regels waaraan het vrijere diaconaat van gemeenteleden niet gebonden is. Toewending naar de wereld exclusief via christelijke organisaties kan leiden tot verenging en verzuiling van de dienst en het getuigenis. De inzet tot verkerkelijking van diaconaal werk is begrijpelijk, maar op zich ook geen panacee.

‘Telkens komen trouwens nieuwe problemen op, die eerst vaak beter door enkelingen of kleinen groepen kunnen worden verkend. Het instituut, de groep en de enkeling hebben elkaar nodig. In welke gestalte het volk van God het best op de wereld kan ingaan, zal afhangen van de situatie en de mensen en van geval tot geval moeten worden uitgemaakt’ (Berkhof 1990, 364, 409v).

Deze benaderingen van diaconaat vragen ecclesiologische doordenking, die principiële en praktische gezichtspunten op elkaar betreft.

We gaven deze slotbeschouwing de woorden ‘gemengde gevoelens’ mee. De bijdragen laten immers zien dat gemeenteopbouw-modellen en -theorieën aan belang hebben ingeboet zowel op universitair niveau, in het beleid als in de kerkelijke praktijk. Dit terwijl juist een tijd met zoveel veranderingen en nieuwe initiatieven vraagt om een fundamentele en praktische doordenking van het kerk- en gemeente-zijn. Voorts blijken de theorieën vaak ‘diaconaat-

arm’ zijn. Hoeveel vragen er liggen, hebben we in een aantal paragrafen aangeduid. We hopen dat dit themanummer mensen zal inspireren om die vragen op te pakken. <

Literatuur

- Althuis, Wim en Joop Brongers (2011). Diaconaat in de evangelisch-charismatische traditie. Soup, soap, salvation. In: Hub Crijns e.a. (red.), *Diaconie in beweging. Handboek diaconiewetenschap*. Utrecht: Kok, 212-232.
- Berkhof, H. (1990^e). *Christelijk geloof*. Nijkerk: Callenbach.
- Blok, Oeds (2010). Creatieve gemeentestichting in de stad. Theologie, praktijk en spiritualiteit van Urban Expression. In: *Soteria*. jrg. 27, nr. 3, 16-28.
- Hendriks, Jan (2008). *Verlangen en vertrouwen. Het hart van gemeenteopbouw*. Kampen: Kok.
- Hendriks, Jan (2009). De kerk als gastenhuis en herberg. Special van het tijdschrift *Mariëburg*, december 2009.
- Keller, Tim (2010). *Ruim baan voor gerechtigheid. Rechtvaardig worden door Gods genade*. Franeker: Van Wijnen.
- Kennedy, James (2010). *Stad op een berg. De publieke rol van protestantse kerken*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Koet, Bart (2011). Exegetische aantekeningen over diakonia in het Nieuwe Testament – Leren of doen? In: Hub Crijns e.a. (red.), *Diaconie in beweging. Handboek diaconiewetenschap*. Utrecht: Kok, 69-96.
- Meeuws, Henk (2011). *Diaconie. Van grondslagenonderzoek tot een pleidooi voor een diaconale mystagogie*. Gorinchem: Narratio.
- Noordegraaf, Herman en Wissink, Jozef (2011). Een agenda voor de diaconiewetenschap. In: Hub Crijns e.a. (red.), *Diaconie in beweging. Handboek diaconiewetenschap*. Utrecht: Kok, 390-404.
- Noort, Gerrit e.a. (2008). *Als een kerk opnieuw begint. Handboek voor missionaire gemeenschapsvorming*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Paus Benedictus XVI (2006). *Deus caritas est*.
- Roest, Henk de (2011). Ko-Initiëren, Ko-Wahrne-

men und strukturell “dazwischen” sein. In: Eurich, Johannes u.a. (Hrsg.). *Kirchen aktiv gegen Armut und Ausgrenzung. Theologische Grundlagen und praktische Ansätze für Diakonie und Gemeinde*. Stuttgart: Kohlhammer.

- Stoppels, Sake (2013). Missionaire practici in Nederland. Een waaier aan stedelijke praktijkberichten. In: *Handelingen*, jrg. 40, nr. 1.
- Vrooland, Gerard (2012). *De kroeg als Gods akker. Straatpastoraat is verbinden*. Zelhem: Maatkamp.
- Warren, Rick (2003). *Doelgerichte gemeente. Met hart voor God en hart voor mensen*. Vaassen: Medema.
- Well, Herman van (1999). *Diaken in de praktijk*. Kampen: Kok.
- Well, H.H. van (2004). Uitleiding. In: Hub Crijns e.a. (red.), *Barmhartigheid en gerechtigheid. Handboek diaconiewetenschap*. Kampen: Kok, 196-203.
- Well, H.H. van (2009). Diaconale gemeenteopbouw. In: G.C. den Hertog en A. Noordegraaf. *Dienen en delen. Basisboek diaconaat*. Zoetermeer: Boekencentrum, 235-264.
- Wolsheimer, Jan (2012). *Tegen de draad*. Amsterdam: Ark Media.

Herman (prof.dr. H.) Noordegraaf is bijzonder hoogleraar en universitair docent voor diaconaat aan de Protestantse Theologische Universiteit.
hnoordegraaf@pthu.nl

Sake (dr. S.) Stoppels is universitair docent kerkopbouw en diaconiek aan de Faculteit der Godgeleerdheid, Vrije Universiteit, Amsterdam.
s.stoppels@vu.nl

Herman (drs. H.H.) van Well is, tot zijn pensionering, bijna 25 jaar diaconaal consulent geweest in de Christelijke Gereformeerde Kerken. Hij werkt momenteel aan een promotieonderzoek waarin de relevantie van het diaconaat van drie jonge kerken in de Tarwewijk van Rotterdam centraal staat.
hvanwell@xmsnet.nl